

РАЗМИШЉАЊА О СВОЈИНИ

I СВОЈИНА И ВЛАСТ

Људско друштво од свога постанка до данас пролазило је многобројне и разне фазе развитка, имало је и има многобројне и разне облике. Јављају се и нестају разне установе, разни типови организовања и нормативних система, разне форме и формације културе. Али две установе остају трајне, неодвојиве од постојања и појма друштва, иако и оне мењају своје појавне и организационе облике; то су власт и својина. Власт и својина су, у крајњој линији, покретач и циљ одлучујућих збивања у друштву. Промене у структури друштва огледају се и одражавају првенствено у структури власти и својине, у расподели и прерасподели власти и својине.

Власт и својина су повезане. Стална је тенденција да се власт претвори у својину, а својина у власт. Ипак, то су две различите установе. Ако бисмо хтели дати њихову поједностављену, али ипак корениту и суштинску дефиницију, рекли бисмо да је власт — потчињавање себи других лица, а својина — потчињавање себи ствари, материјалних добара. За установу ропства, феудалне потчињености кмета властелину, па чак и у препуштености саплеменика врачу, магу или сличној особи у примитивном друштву, горња дефиниција је без тешкоћа применљива. Но она лежи и у суштини тако разуђеног и организованог друштва у којој постоји модерна правна држава, иако је у њој само воља појединца потчињена, иако се у таквој држави настоји да се власт каналише у јасно одређена правна овлашћења са адекватним обавезама, и да власт и њене вршиоце бирају и контролишу они којима се влада, управо у циљу спречавања злоупотребе и извитоперавања власти. У тзв. правој држави реч је о власти преточеној у правне и друштвене институције, иако у сваком друштву постоје и разни облици власти које су ван институција. Наведену дефиницију својине је много лакше разазнати кроз разне појавне облике својине и у прошлим и у савременим друштвима, па чак и у оним облицима где је својина измешана са другорвним друштвеним нормама (на пример феудална или данас јавноправна својина) — она просто значи присвајање економских добара.

Разуме се, не слажу се сви теоретичари друштвених наука са тврђењем да су власт и својина сталне и неминовне установе друштва. Та-

ко, анархистичко-комунистичке теорије схватања о друштву, почев од првобитних хришћана и неких гностичких секти, преко хришћанских тако званих „јереси“ у старом, средњем и новом веку, па до нововековних и најновијих анархистичких концепција — одбацују тврдњу да су власт и својина основне и нужне карактеристике друштва. Сматрају да су управо власт и својина узроци скретања друштва у ненормално, нездраво стање, „отуђења“ друштва од свог аутентичног, нормалног, здравог стања. Одстрањеном власти (државе или сваког другог у институцију претвореног ауторитета који располаже силом) и својине — друштво ће се вратити здравом стању, људи ће живети у слози и спонтаној хармонији, јер је човек по својој природи добар, социјалан и несребичан. И заиста, они теоретичари друштва који својину и власт сматрају иманентним и инхерентним састојцима појма друштва, почев од грчких софиста, па преко Хобса, Лока, енглеских угалитариста, па до Фројда и других, полазе од тога да је човек по својој основној природи себичан; својина и власт су израз његове себичности, а друштвена организација је потребна да каналише себичност појединаца ради опстанка и могућности функционисања друштва.

У даљем излагању нећемо се задржати на питању власти у друштву него само на својини. Питање власти ћемо додирнути само у мери у којој је она у неким формацијама непосредно повезана са својином.

По свом значају и важности својина се може и мора изучавати не само по свом општедруштвеном значају него и са гледишта посебних друштвенонаучних дисциплина: са гледишта социологије, економије, права, филозофије, етике, опште и социјалне политике. Тако, у социологију својине би спадало изучавање дејства својинских установа на друге друштвене установе и типове установа, рецимо на брак, на друштвену покретљивост (на пример, приватна својина скоро аутоматски регулише ток пресељавања из села у град), на класно раслојавање, на формирање личног и друштвеног престижа, и остале разне друштвене функције својине. Етичка гледања на својину често су повезана са општим етичким, религиозним и политичким схватањима и политичким програмима. Међутим, оквир овог рада не дозвољава расправљање, макар и најкраће, ових и оваквих питања. Стога ћемо се у овом раду задржати само на неким општим погледима на својину са гледишта филозофије, економије и права.

II НЕШТО О ФИЛОЗОФИЈИ СВОЈИНЕ

Ако пишемо о својини са гледишта филозофије, морамо изнети и то како поједине религије посматрају својину. Наиме, религија је слична филозофији не само по томе што и једна и друга покушавају да објасне и систематизују „коначне ствари“ постојања света и човека у њему него и зато што и једна и друга изграђују опште погледе на одлучујуће појаве друштва. А својина свакако спада у те одлучујуће, примордијалне, појаве. При томе ваља имати у виду да религија није само „поглед на свет“ и постојања и смисла света. Она је, несразмерно дуже него право, представљала у друштву позитиван нормативни систем по коме је друштво постојало и живело.

У религијском систему тотема, заједнички тотема повезују не само чланове рода и племена у једну целину, него и земљу на којој род или племе живи; нарочито ловиште везују за то целину. Појединац је део племена и постоји кроз племе, но и земља и основна средства производње се сматрају природним продужетком племена. Све што прожимају заједнички тотема — јесте једна заједничка целина.

У анимизму, нарочито при преласку на земљорадњу, сваки део природе, па и земља, и шуме, реке и планине итд. — имају свој персонификовани дух. Но земљу коју род или велика породица (на пример, фамилија код старих Римљана, задруга код јужних Словена) поседује, прожимају исти породични духови као и сам род или саму породицу у целини. Рецимо, у неким крајевима Југославије је до недавно постојао обичај да се преци сахрањују на међи имања (као некад код старих Грка и Римљана) јер су умрли преци, по таквом веровању, заштитници не само породице него и породичног имања. Пошто и духови имају земљу у својини, отуђење земље ван рода код старих народа био је сложен церемонијал чији је основни смисао био тражење одобрења за отуђење и од предака. Затим, чланови рода су имали право прече куповине или откупа до одређеног времена, као и слична правила чији је корен у анимизму.

Стари завет тврди: „Земља да се не продаје за свагда, јер је моја (тј. Бога — Јахвеа) земља, а ви сте дошљаци и укућани на њој” (III Мојсијева књига, 25, 23). Ова мисао је била основ установе јувилеја — прописа да се земља после педесет (тј. седам пута седам) година враћа првобитном власнику. Затим, по Старом завету који овоземаљски свет сматра средиштем постојања (и тек у каснијим својим деловима спомиње загробни живот), овоземаљска добра су дар Божји и награда за побожан, по Мојсијевим прописима спровођен, живот. Стари завет, дакле, има позитиван став према својини.

Првобитно хришћанство је мисао да је земља Божја, узело за оправдање да се забрани приватна својина на земљи, и да се она ужива у комунизму добара. Но идеја комунизма добара имала је извор и у схватањима хришћанских гностика који су под утицајем Платона и неоплатониста материју сматрали нижеврсног супстанцијом у поређењу са вечним и савршеним идејама. Ти гностици, нарочито неке њихове групе, били су и под утицајем Заратустрине религије која је материју, насупрот духу, сматрала извором зла а тело извором греха, па су стога проповедали аскетизам, одрицање од материјалних добара и телесних задовољстава. Неке хришћанске секте у старом (карпократијанци), средњем (албигензи, катар и други) и новом (таборићани, неки анабаптисти) веку враћају се комунизму првобитних хришћана. Тзв. дигери („копачи”) у енглеској буржоаској револуцији у 17. веку наведена места из Библије узимали су за основ комунистичког схватања о својини земље. Енгелс у свом кратком спису *Опис у новије време насталих и још постојећих комунистичких насеобина* (писаном 1844.) наводи бројне верске секте, које су идеје дигера покушавале да остваре махом у САД.

Но, и када је хришћанство напустило свој одречан став према својини и власти (држави, насиљу, ропству), помирило се са Римском државом и постало државна религија и идејна основа каснијег феуда-

лизма, још је сматрало својину и власт (као и све оно што проистиче из власти: насиље, неједнакост, ropство, сиромаштво итд.) *грехом*, али нужним у овоземаљском животу. Тек ће Тома Аквински у 13. веку ре-хабилитовати својину и са гледишта религије и цркве. По њему човек је гранично биће између идеје и материје, духа и тела. Стога је човек, иако треба да се приклони духу и спасе своју душу унутар и помоћу цркве — упућен у свом овоземаљском постојању на материјална добра. Према томе својина (и власт, држава) спада у област природног права а природно право, иако ниже од божанског права, потиче такође од Бога. Ипак земаљска добра — предмети својине, иако их људи појединачно уживају, није Бог дао појединцима него „целој људској породици“; она sluже и за подмирење овоземаљских потреба, али и за добродетелности и за помагање других. Ово Томино учење постало је задничан став католичке цркве до данашњег дана. Ово учење лежи у основи енциклике Папе Пија XI *Quadragesimo anno* (1931. г.) што служи као чледији програм социјалне политике католичке цркве (и у којој се осуђује и либерални капитализам и марксистички социјализам).

И по Лутеру је својина „милостива Божја установа“ (*ordinatio*), али она већ више наглашава привредни карактер својине, њено својство као резултат рада и штедње (наспрот католичком појму милостиње). То још више чини Калвин који сматра, слично наведеним старозаветским идејама, да је Бог дао земаљска добра за нашу добробит, кроз земаљска добра истовремено се испољава знак предодређености човека за спасење (тзв. предестинација). Ипак, иако је и он против милостиње и просјачења, истиче да земаљска добра треба да sluже и за помоћ ближњима.

Коран има о својини сличне идеје као Стари завет. И по Корану земља припада Богу као врховном власнику, те људи су само њени прџаоци. Они стога своју својину треба да користе не само за себе, него и за помагање сиротиње и невољника.

Што се филозофије тиче, тешко је дати општу класификацију филозофских схватања о својини. Ипак бисмо та схватања могли сврстати, сасвим уопштено, у две групе: идеалистичка и материјалистичка схватања о својини. Идеалистички филозофи сматрају да је у својини битан субјективни елемент — воља (волицзионизам). Својину имамо не зато што нам је нужно присвајати ствари, материјалне, спољне делове природе, него зато што *хоћемо* да их потчинио својој вољи. Материјалистички филозофи, обрнуто, сматрају да наше материјалне потребе (дате нашом телесном конституцијом) условљавају присвајање материјалних добара. Битно је у својини само материјално присвајање, а воља да се присвоји одраз је материјалне потребе за присвајањем.

Тако, Платон, придајући идејама својство основне, аутентичне супстанције, истинске збиље, материјални свет сматра само несавршеним одразом идеја. У његовом делу *Држава* комунизам добара проистиче из потцењивања материјалних добара и презира према њима. Стога, по том делу, комунизам најдоследније треба спроводити у владајућем слоју филозофа-чувару који највише схватају вечне идеје и којима је, због усвајања врлина које извиру из познавања идеја, најмање стало до материјалних добара. — Кант и неокантовци начелно раздвајају свет фи-

зичких појава, емпирије од света морала. Морално понашање није условљено дејством које се тим понашањем жели постићи (добро, срећа, спасење, итд — тзв. хипотетички морални императив), него проистиче из тзв. категоричког императива који намеће моралне обавезе и аутономију воље што није укорењено у материјалном, емпиријом сазнатом свету, и не зависи од утилитаристичних мотива или корисних својстава онога што се хоће. Таква аутономија воље, која тек диктира чист волиционизам, чини основ и праву. Јасно је, онда, да Кант и својину схвата као пасивну, у спољни свет транспоновану вољу за имањем. — Код Хегела апсолутни дух се отуђује у спољни материјани свет, но кроз дијалектичко кретање он се постепено ослобађа из материје, долази до „самосвести“ и продуховљава материју. Ако је материја отуђени, „оспољени“ дух, онда је и својина „у спољни свет пренета (оспољена) слобода појединца“ (наиме слобода у специфичном, хегеловском смислу, једна је од основних одлика духа). Ствари, спољна материјална добра у којима се својина очитује, јесу нешто „неслободно“, „отуђено“ (параграф 41. и 42. Хегелове Филозофије права; опширније о томе сам излагао у раду *Нека Хегелова схватања о својини и држави* у „Аналима“, бр. 1-2/1972). Докуче, својина и уговор и код Хегела су основне установе грађанског права. Али, по њему, грађанско право је нижа фаза кретања духа, обухваћена фазом тзв. „грађанског друштва“ у коме се јавља „нижа фаза воље у виду произвољности (Willkür)“ која се, кроз својину и уговор (као продужетак и функција својине) ослобђује у парцијални интерес.

Према томе у идеалистичкој филозофији, па и у идеалистичкој друштвеној филозофији, својина је пасиван чинилац, подређен идејама и вољи људи.

Насупрот томе материјалистички и тзв. „позитивистички“ филозофи својину, управо због тога што значи присвајање *материјалних* добара, сматрају важном, понекад одлучујућом чињеницом у друштву. То произлази из основног схватања материјалиста да објективни, ван наше свести постојећи и од свести независни свет који сазнајемо чулима, одређује, по некима чак детерминише, нашу свест и наше идеје. Стога, на пример, Хобс и Лок, насупрот Хегелу који својину (и материју уопште) сматра отуђењем и ограничењем слободе, својину сматрају основом личне слободе (схваћене, насупрот Хегелу, могућношћу споља ненаметнутог избора). Хобс својину (а и власт) сматра циљем и материјалном реализацијом човекових природних нагона; Лок (који у својини нарочито наглашава улогу рада) је сматра гарантом независности човека и његових личних слобода; а Адам Смит, Бентам и остали енглески утилитаристи организацију друштва, нарочито његову економску организацију, приписују првенствено функционисању приватне својине. — Морамо још споменути Фројда који, у својим каснијим списима (рецимо у *Нелагодности у култури*) својину (и власт), као и Хобс али са дубљим научним образложењем, сматра материјалном реализацијом подсвесних нагона.

III НЕШТО О СВОЈИНИ СА ГЛЕДИШТА ЕКОНОМИЈЕ

Економска функција својине је нарочито значајна. Заправо, основна функција својине је економска. Подмирење потреба људи, пре свега

оних које проистичу из њиховог биолошког бића, основни је смисао економске делатности, а тај основни смисао реализује се у присвајању делова спољне природе, а то ће рећи у својини. Својина је, дакле, почетни покретач и крајњи циљ економске делатности.

Но, својина се не састоји само из присвојног спољњег дела природе, из присвојне материје. Наиме, присвајање као психо-физички процес врши се (осим код тзв. окупације ничије ствари) помоћу рада, тј. путем продужене и сврсисходне људске делатности. Помоћу рада присвојена материја (сировина) прилагођава се нашим потребама. Стога предмет својине поред материје садржи и отеловљени рад. Овај отеловљени рад у предмету својине је у суштини тзв. минули рад: материјализована вредност радниковог рада потребног да се произведе одређени предмет.

Према томе да ли раднику припада материјал који се прерађује и средства којима се прерађује или другоме који, имајући средства за производњу и материјал, присваја туђи рад у целини (ропство — ту се присваја и сама личност радника) или резултате туђег рада — врши се класно раслојавање друштва. Но, то већ спада у социологију и друге друштвене науке.

Да би се боље објаснила економска функција својине морамо разликовати две основне врсте својине — колективну и приватну.

Колективна је она својина где читава једна друштвена заједница као целина производи 1) за *непосредно* подмирење потреба својих чланова, 2) по унапред утврђеним (у старијим друштвима традицијом осветиталим) правилима. У модерним друштвима таква правила су дата у тзв. *плану*. *Приватна* је она својина где се производи за тржиште, тј. за *посредно* подмирење потреба потрошача. Потрошач долази до потребованог добра *разменом*. Стога се овде не предвиђа унапред начин и количина производње и потрошње. Производњу и потрошњу регулише — покуда и потражња. Другим речима, приватна својина је у свом економском виду — роба.

Колективна својина је постојала од самог почетка људског друштва па кроз цело његово трајање, све до око 3. миленијума пре нове ере, када се (прво у Месопотамији) јавља робна привреда. Но и тада још преовлађује колективна својина, све до појаве Атинске демократије и до настанка Римске Империје. Приватна својина добија доминантну улогу тек у новом веку с појавом капитализма.

Док су стари, историјски облици колективне својине били последица неразвијености средстава за производњу и затворене „органске“ структуре друштва засниване на крвној вези (род, братство, племе, породична задруга, и слична организација) и старим религијским схватањима (која су истовремено представљала и нормативни систем друштва) — модерна колективна својина, која постоји не само у социјалистичким земљама него и у модерним капиталистичким друштвима (иако тамо још није доминантна), резултат је заправо развијености средстава за производњу и концентрацију тих средстава.

И у колективносвојинским друштвеним системима је основна функција својине — подмирење потреба. Но ту та основна економска функција својине измешана је са другим неекономским друштвеним функцијама, животним сферама и установама друштва. Тако, на пример, вр-

шење земљорадње је у неку рuku религијски култ: лов, изгон стоке на испашу, сетва, жетва, берба, грађење куће (освећивање), итд. — све је то истовремено и религијски обред, обраћање духовима и боговима којима се приписује давање плода и свега другог (сунца, кише, ветра, итд.) од чега зависи успех предузете радње. У феудализму господар-феудалац узима део прихода својих кметова на основу правних овлашћења; но на основу тих овлашћења он је и судија својим кметовима, има право да се меша у њихов приватан живот, у неким феудалним правима чак има право да одобри женидбу свога кмета. У том систему се не разликује „приватно” и „јавно”, краљ државну територију може дати у мираз својој кћери. У систему колективне својине зна се не само ко, шта и како сме да производи него и шта и како ко сме трошити и употребљавати од произведених добара.

Имамо два типа модерне колективне својине: колективну својину у социјалистичким земљама (звана државносоцијалистичка, општенародна, друштвена својина), и колективну својину у капиталистичким земљама. Социјалистичка колективна својина била је први пут установљена у Совјетском Савезу у ситуацији када економска база те својине још није била довољно развијена и адекватна колективносвојинској правној форми. Стога у том типу колективне својине претеже правнонормативни елемент. Колективна својина у капиталистичким земљама, с друге стране, спонтано се развијала на основу нарастања економских елемената који су наметали колективну својину. Стога у том типу колективне својине правнонормативни елемент није увек јасно и адекватно изражен и уобличен, и понекад се јавља под класичном приватносвојинском или класичном јавноправном формом. На пример, предузеће у колективној (државној) својини има облик акционарског друштва при чему је држава власник већине акција; или национализовано предузеће послује на тржишту као свако друго приватно предузеће; или предузеће под концерном; или административно одређене тарифе за производе и услуге крупних (често монополистичких) привредних организација (енергетика, врсте транспорта, итд.); или класични порези којима се издржавају социјалне, здравствене, културне и сличне установе у колективној (државној, општинској итд.) својини, и које посредно утичу на привреду (образованост, здравствена безбедност итд. радника), итд. Нови облик колективне својине у тим земљама су и тзв. јавне службе. У колективну својину спада, и у западним и у источним земљама, класични облик јавноправне својине — тзв. јавна добра и добра у општој употреби (војно наоружање и друга војна имовина, јавне зграде, реке, морска обала итд.) — но она, махом, немају непосредну економску функцију.

Приватна својина, као што смо напоменули, економски узевши није ништа друго него роба. Робна производња настаје ослобађањем појединца од родовских, племенских и сличних веза и разних ограничења тоталистичких друштвених организација. Роба се производи ради размене. Да би се могла лакше мењати, проналази се једна општа роба која се лако може држати, делити и преносити — као средство размене. То ће бити новац, по правилу племенити метали, а најчешће злато (папирни новац који се касније појављује само је упутница на златни или други метални новац или, данас, на одређену количину других економских вредности). Пошто је роба, по свом основном својству, разменљива, она по-

ред тзв. *употребне* вредности коју има свако економско добро (тј. корисности за имаоца), има и *прометну* вредност која се изражава у промету и одређује новцем, и која је општа за одређену врсту робе (иначе, о природи прометне вредности стално се расправља у економској науци). Приватна својина у економском смислу кулминира у капитализму где су и средства за производњу у приватној својини, одвојена од рада. Капиталиста изнајмљује радну снагу радника (пролетера, иначе лично слободног али лишеног средства за производњу) те и радна снага постаје роба. Експлоатација радника се врши помоћу механизма закона вишка вредности који је Маркс открио и објаснио.

Шта је дубљи смисао приватне својине? *Приватни интерес*. Колективна својина, насупрот томе, задовољава заједничке интересе једног друштва, стварне тј. оне интересе који су усклађени са одређеним степеном развитка друштва и његових одређених установа, као и илузорне тј. оне које нису у складу (или нису више у складу) са „објективним бићем” друштва (на пример, покушај таборићана у 15. веку у Чешкој да остваре комунизам добара, или, у модерној историји, колхозна својина на земљи у Совјетском Савезу, итд.). Јавни интерес који изражава колективна својина истовремено је изражена и у другим друштвеним установама које се преламају кроз друштвену својину. Те установе, по правилу, јасно изражавају и омеђују општи интерес у колективној својини. Но остварење приватног интереса у приватној својини, бар у начелу, нема граница, приватни власник може да га остварује у најширем обиму. Тежња за остварењем тог приватног интереса тера приватног власника-носиоца приватне својине да што више производи и присваја што више добара. Но то има за последицу *конкуренцију*, такмичење са осталим приватним власницима. Друштвени теоретичари који сматрају власт и својину пролазном појавом (Русо, анархисти, Маркс и многи марксисти) управо у тој себичности коју приватна својина изражава и у конкуренцији коју она намеће — виде погубни смисао приватне својине по друштво, узрок „отуђености” друштва. Теоретичари са начелно супротним ставом (Хобс, Лок, Адам, Смит, Џ. Стјуарт Мил, итд.) у тој себичности и у конкуренцији виде преимућства приватне својине, њеног својства покретача економског и друштвеног развитка, и регулатора који аутоматски, без свесне интервенције одређених друштвених установа (пре свега државе) уређују и сређују друштвене односе. (Узгред напомињемо да је овакво либералистичко схватање приватне својине превазиђено скоро свугде и у капиталистичким земљама).

Најзад, треба нагласити да су ретки периоди у друштву у којима потпуно и у „чистом” облику преовладава колективна или приватна својина. Оне често постоје једна поред друге с тим да једна има превагу и даје основно обележје одређеном типу друштвеног уређења. Управо данас видимо нове облике колективне својине у капиталистичким земљама, али и у источносоцијалистичким земљама многа економска добра и начини производње тих добара имају мањи или већи робни израз. Само, разуме се, робност у тим земљама постоји у границама колективно-својинског плана.

IV СВОЈИНА КАО ПРАВО

Својина као право представља оне правне норме, оне правним нормама предвиђене обавезе и овлашћења, који регулишу економско искоришћавање материјалних добара која чине предмет својине.

Право својине код колективне својине, као што смо горе изложили, сложена је правна појава јер оно, као субјективно право, садржи поред овлашћења за економско искоришћавање ствари (добра) још многа друга овлашћења путем којих титулар (или титулари) права може вршити власт над одређеним лицима. Како бисмо данашњом правном терминологијом рекли, титулар поред „економских“ има и јавноправна („политичка“) овлашћења, пре свега према нижим титуларима права. Овлашћење на економско искоришћавање често је заоденуто другим, пре свега „политичким“ правима. На пример, право на одређену феудалну титулу (барон, кнез, краљ, итд.) садржи у себи и разна економска овлашћења.

Једино код једног модерног облика колективне својине, код тзв. јавних добара, правна формулација је јасна и изричита у погледу употребе (а то значи економског искоришћавања) предмета јавног добра или добра у општој употреби, ту се јасно разазнају овлашћења, обавезе и санкције, који су јавноправне природе.

Али код других облика модерне колективне својине, и на Истоку и на Западу, правни израз тих облика већ је сложенији. Ипак, превагу имају јавноправна овлашћења. Ако су у питању добра за непосредну економску употребу та својина је обично обухваћена планом који је са становишта права јавноправни акт. План као правни акт много је јасније и изразитије уобличен у источним социјалистичким земљама него у западним капиталистичким. План, поред одредаба о непосредном економском искоришћавању својине, садржи и друге, на пример административне или чак кривичноправне одредбе и овлашћења реализатора плана (истовремено титулара колективне својине) према одређеним лицима и установама.

Друга основна правна одлика колективне својине је да је она *подељена*, било да је реч о историјским, било о модерним облицима колективне својине. Подељеност својине значи да имамо *разне* титуларе са *разноврсним* овлашћењима и обавезама у погледу коришћења и располагања предметом својине, насупротив *својини* у грађанском праву, где више титулара деле по квотама само вршење истих и истоврсних овлашћења, а не сâмо овлашћења и обавезе. На пример, код феудалне својине на истом земљишту имају разна и разноврсна овлашћења и обавезе и кмет који земљу непосредно обрађује, и његов феудални господар који присваја део прихода, и виши феудалац који има право да лови на том земљишту, да узима људе и стоку за ратне походе итд. У источним земљама директор и радни колектив имају одређена овлашћења и обавезе поводом привредног искоришћавања предузећа; али део прихода предузећа (понегде и цео приход) присвајају више политичко-територијалне јединице и организације, а разноврсна овлашћења располагања економским добрима којима предузеће послује имају управа (директор) предузећа, плански органи и друге државне установе. Итд.

Правне одлике приватне својине намеће приватни интерес у приватној својини. Тзв. апсолутност приватне својине, могућност приватног власника да своје право истиче према свима (*erga omnes*), да сваког искључи из уживања тога права, најшире, у начелу неограничено овлашћење власника да ствар — предмет приватне својине слободно користи и располаже њоме — управо изражава тај приватни интерес и могућност конкуренције на тржишту. Док је колективна својина подељена, приватна својина (као право) је недељива. У колективној својини сваки облик коришћења неког добра или располагања њиме по правилу је посебна својина, макар само и делимична. Код приватне својине делимично коришћење ствари — предмета својине или располагања њоме је ограничење јединствене својине. Горе смо видели да постојање више титулара над истим предметом приватне својине не негира јединство својине као права. Не може, на пример један сувласник задржати овлашћење да само користи ствар а други само да располаже њоме, свима припада и коришћење и располагање, али у сразмери њихових сувласничких квота.

У ПРИВАТНА СВОЈИНА И ГРАЂАНСКО ПРАВО

Грађанско право у својој суштини није ништа друго до деривација приватне својине. То нарочито важи за онај суштински део грађанског права који се зове *имовинско право*. Остале гране грађанског права, статусно и лично право, садрже правно-техничке претпоставке да би имовинско право функционисало, а наследно право је гранична област имовинског права са личним и породичним правом поводом смрти физичког лица као субјекта права.

У ствари, није само приватна својина присвајање економских добара, него и цело имовинско право. Наиме, имовинско право се дели на стварно и облигационо, а субјективна права на апсолутна и релативна. Док се стварно право, у којем је најважније право својине, односи на употребну вредност ствари, облигационо право се односи на прометну вредност тих ствари, тј. на новцем изражену вредност ствари. И они облици имовинског права који се односе не на ствари као делове спољне материјалне природе, него на производе људског ума и духа, права личности, или други сличан интерес — спадају у имовинско право само ако и уколико могу да се изразе новцем, дакле, ако истовремено представљају и неко економско добро.

Тако, ако неко прода неку ствар, продавац је још присваја све до преноса права својине над ствари на купца. А и купац присваја је (економски), али само кроз прометну вредност ствари, а та вредност је одређена у цени ствари коју дугује продавац. Скуп свих ствари и економских добара једног лица изражен у новцу, тј. кроз њихову прометну вредност — јесте имовинска маса тог лица. Прометна вредност се изражава путем облигационоправних овлашћења и обавеза (зато се имовина схвата као скуп права и обавеза једног лица), а употребна вредност, као што смо напоменули, путем стварних права, путем поседовања, државине, држања ствари. — Додуше, има облигационих права ко-

ја се односе на држање, употребу неке ствари, рецимо закуп. Али таква употреба, специјално закуп, лако могу да се конституишу као стварна права. То се најбоље види по томе да таква облигациона права уживају државинску заштиту. То што се она класификују као облигациона права има историјске (често класно-историјске, као закуп) или практичне разлоге (нпр. послуга као облигационо право). И заиста, у англосаксонским правима закуп непокретности је по правилу стварно право, а и иначе постоји тенденција да се неки облици закупа и у другим правним системима третирају као стварно право. — Можемо рећи да стварно право чини статистику, а облигационо право динамику, промет, у систему грађанског права.

Неки, слéдећи традиционалну волиционистичку правну науку, тврде да поред овлашћења слободног коришћења и располагања садржину права приватне својине чини и овлашћење на државину ствари. То је, међутим, погрешно. Правну садржину чине само правна овлашћења коришћења и располагања, а „овлашћење на државину“ садржано је у овлашћењу коришћења и располагања. Наиме, државина се и састоји у коришћењу и располагању: коришћење и располагање су *фактичке* радње, путем њих се обавља, консумира, употребна вредност неке ствари. Она постају *правна* овлашћења, ако објективно право одређеном лицу-власнику *дозвољава* и *заштићује* коришћење (употребу) и располагање. Но ако *фактичко* коришћење и располагање постају *правна овлашћења*, тиме и државина као *фактичко* стање постаје *субјективно право*. Додуше, државина може бити правна чињеница (ужива извесну правну заштиту, може бити основ стицања својине или другог стварног права, итд.), но она ипак није право.

Према томе, државина је садржина права својине и других стварних права. Ако државину посматрамо као такву, без правних овлашћења, она није ништа друго него *економска својина* или економска садржина неког другог стварног права. Ако лопов украде кола, он стиче на њима економску својину у виду државине (макар и незаконите и неавесне); ако кола изнајми неком, или даје на послугу или у залогу, најмопримац има само државину (не и право) најма, тј. најам само у економском смислу, послугопримац државину послуге, залогопримац државину залог. Слично је и са државиним стварних службености, плодоуживања, али је могућа државина тј. економско присвајање садржине и извесних других апсолутних права, рецимо станарског права (у мери у којој је имовинско право), чак и ауторских права (плагат, неовлашћено објављивање), уколико се садржина тих права може изразити као економска вредност.

Државину претвара у право одговарајући правни основ, што значи дозволу објективног права да се државина третира и заштићује као субјективно право. Но овај паралелизам између економике и права дозвољава нам да јасно и једноставно схватимо тзв. *каузу* код правних послова, што је у волиционистичкој празној теорији био камен спотицања, и да је раздвајамо и разликујемо од правног основа (у ужем смислу) тих правних послова. Кауза је економски ефекат правног посла (макар и негативан, рецимо код поклона) који се одражава у имовини и имовинској маси учесника у правном послу. Ако дајем савет прија-

тељу, постоји сагласност воља, али нема правног посла; али ако наплатим (правни, педагошки, научни, итд.) савет — то је већ правни посао јер ту постоји споменути економски ефекат. Ако неко даје савет за неморалан или незаконит посао и наплати савет, постоји кауза, постоји и прави основ у ужем смислу — сагласност воља, ипак то је посао само у економском смислу (размена услуге за новац), али не и у правном смислу, јер објективно право (основ у ширем смислу) не даје заштиту таквим правним пословима (слично је и када је основ у ужем смислу, тј. изјава воље, манљив).

Паралелу, али и разлику између економике и права видимо и код симулованих, фидуцијарних, комисионих правних послова као и правних послова са подметнутим лицем.

С друге стране код свих уговора, али и других облигационих односа, јасно можемо одредити економску садржину правног односа (облигацију у економском смислу). Тако, код купопродаје пуна употребна вредност ствари мења се за пуну прометну вредност (у виду цене); закуп је размена повремене консумације употребне вредности ствари (тј. употребе ствари) за одговарајућу величину прометне вредности (закупнина); послуга — бесплатно уступање употребне вредности ствари за одређено време; зајам — економска куповина употребне вредности новца као по роду одређене и заменљиве ствари или друге такве ствари за одређено време, при чему је камата, као противуслуга, прометна вредност употребе (пошто је зајмодавац не употребљава док траје зајам). Тзв. безимсни уговори, када се мења услуга за услугу, услуга за ствар, итд., имају још јаснију економску садржину. Неосновано богаћење је прост прелаза једне економске вредности из једне имовинске масе у другу без основа у ужем или ширем смислу, итд.

И сам појам *субјективитета* у грађанском праву одређен је својством грађанског права као надградње над робном привредом. Власник робе са економског становишта — лице је у праву са правног становишта. Основу правног субјективитета чини имовинска маса и имовина, економски узевши скуп роба, нарочито у његовом новчаном изразу. Субјект и имовина у грађанском праву су корелативни појмови, субјект се јавља у грађанском праву кроз имовину. Правни промет — надградња над робном разменом — одвија се кроз имовину. У грађанском праву, насупрот другим гранама права (породичном, кривичном, донекле административном), лични квалитет субјекта права (осим ретких изузетака, рецимо у статусном и наследном праву), као ни психички мотив предузимања правних радњи (осим ретких изузетака код зеленашких и неморалних правних послова) нису релевантни. У имовинском праву, како сам Маркс тврди, субјекти су „персонификовани робли еквиваленти”. Ово својство правног субјективитета лако и једноставно објашњава и суштину правних лица чију „правну природу” као вештачких субјеката узалуд су покушавале објаснити идеалистичко-полиционистичке теорије. Правно лице није ништа друго него персонификована имовина и имовинска маса. Стога је правно лице типичан субјект имовинског права, и не јавља се, рецимо, у наследном праву као прелазној грани грађанског права.

Моменат еквиваленте размене, начелна једнакост прометних вредности у размењеним робама — намеће, у основи, једнакост и равно-

правност правних субјеката, као и равноправност њихових воља. Без равноправних субјеката који имају начелно равноправну вољу и слободну иницијативу која се у грађанском праву изражава, пре свега, у слободи уговарања, незамислив је економски и правни промет. Ове одлике грађанског права одређују грађанско право као грану права начелно супротстављену тзв. јавном праву, као што су кривично, државно и административно право, где су субјекти у начелу неравноправни; где је воља једног субјекта (рецимо осуђеника државном органу, пореског или војног обвезника финансијској или војој власти, итд.) подређена другом; и где, уместо да међусобна права и обавезе саме странке стварају својом вољом (диспозитивност грађанскоправних норми), права и обавезе субјеката су (бар у модерним правним државама) унапред одређене, и то когентним, императивним нормама које странке својом вољом не могу мењати. Но, нада све је карактеристична за грађанско право *имовинска*, тј. економска санкција — санкција која се остварује на економским добрима обавезног лица (дужника), а не на његовој личности, као у јавном праву.

Право пре појаве грађанског права, измешано још са религијом (*ius et fas*, како су рекли Римљани), био је нормативни систем, још неиздиференциран, у којем је санкција погађала истовремено и личност и породицу и економска добра дужника (дужничко ропство). Појава грађанског права, тачније речено његово постепено искристалисање (најбоље видљиво на развоју римског права) са равноправношћу странака, диспозитивношћу норми и економском (имовинском) санкцијом је релативно нова појава у културној историји човечанства. Појава грађанског права изазива појаву основне начелне дихотомије правног система на јавно и приватно право, при чему у приватно право (са диспозитивношћу норми, слободном иницијативом странака при успостављању правних односа) спада осим грађанског права и породично право, и нове гране права израсле из грађанског, као привредно (трговинско) право, права ауторства и тзв. индустријске својине која добијају све већи значај, итд.

Повезаност економике и грађанског права и њихову међусобну условљеност изражава Маркс у *Капиталу* продорном сажетошћу и лупидном јасноћом следећим речима: „Робе не могу саме ићи на тржиште нити се саме размењивати. Зато морамо потражити њихове чуваре, тј. њихове *власнике*. Да би ове ствари доводили у узамјани однос као робе, морају се њихови чувари држати један према другом као *лица* чија воља обитава у тим стварима, тако да неко отуђујући своју властиту робу може да присвоји туђу само вољом другог ... помоћу заједничког акта воље. Тога ради морају један другог признати као *приватне власнике*. Овај *правни однос* чији је облик *уговор*, па био овај облик законски развијен или не, јесте однос воља у коме се огледа економски однос. Овом *правном односу или односу воља даје садржину* сам економски однос..”

Из тих разлога тврдимо да је грађанско право у целини — само шири пројекција приватне својине и правно-техничка разрада њених основних својстава. Идеалистичко-филозофски прилаз својини и грађанском праву уопште, конструисање грађанскоправног система само као односа воља, замагљује суштину приватне својине и грађанског права.

На крају овог одељка ваља нагласити да, иако су економика и грађанско право међусобно условљени, није право само пука форма економике као садржине, форма која би се спонтано наметала, као што су неки мислили (на пример неокантовац Штамлер, или марксиста Папшуканис). Право је нормативни систем који формулише по својој вољи законодавац. Дobar законодавац ће формулисати норме које су адекватне објективном стању економике. Неслагање правног система са објективним економским датостима, закони који не одражавају правилно економске односе које треба да регулишу — могу имати неповољни и штетне последице по развитак економије и развитак друштва у целини. Навешћемо један пример управо из наше праксе. Код нас по важећем правном систему постоји робно тржиште чији су носиоци основне организације удруженог рада. Но те ООУР, које у начелу у виду дохотка присвајају резултате успешног пословања на тржишту, не носе, бар материјално, економски, губитке због рђавог пословања, као што је случај у предузећима у приватној својини. Но управо страх од губитака подстиче приватне власнике на опрезност и рационалност у пословању, јер губитке плаћају предметима своје својине. Затим, робна производња тражи што интензивнији робни промет, тј. што шире тржиште. Тржиште може правилно функционисати ако је јединствен имовинскоправни систем (али у одређеним аспектима и јавноправни систем као оквир функционисања имовинског права — то су још били увидели физиократи, али и Маркс и Енгелс) који регулише то тржиште. Код нас, међутим, правна самосталност комуне и конфедерализму сличан суверенитет република отежава и понекад кочи развитак и правилно функционисање јединственог тржишта.

VI МАРКС И ЕНГЕЛС О СВОЈИНИ

Маркс и Енгелс својини као друштвеном чиниоцу придају велики значај и помињу је на више места у својим радовима. Као Марксова општа дефиниција својине најчешће се наводи његов став у раду *Критика политичке економије*: „Свака производња је присвајање природе од стране појединца у оквиру неког одређеног друштвеног облика и његовим посредством. У том смислу је таутологија рећи да је својина (присвајање) услов производње... Да не може бити говора о некој производњи, па дакле ни о неком друштву где не постоји неки облик својине, јесте таутологија...” Ту, дакле, Маркс, пре свега, својину схвата као нормом регулисано присвајање делова природе те својину изједначава са присвајањем, а затим сматра својину условом производње. На неким другим местима Маркс и Енгелс својини дају још шири значај, и сматрају је скупом производних односа — производње и промета (у нашим радовима о својини, уџбеницима и студијама, навели смо бројне цитате за илустрацију тих тврдњи), а у чланку *Осамнаести бример Луја Наполеона* Маркс чак изједначава својину са „социјалним условима егзистенције”. Затим, Маркс разликује својину као економски однос од својине као правног односа. На пример у писму Швајцеру о Прудону пише о политичкој економији „која обухвата збир... односа својине не у

њиховом правном изразу, као вољних односа, већ у њиховој реалној форми као економских односа.”

Маркс и Енгелс разликују приватну својину од колективне. Под приватном својином подразумевају својину над робом што се, на пример, јасно види из наведеног цитата из *Капитала* на крају претходног одељка, а осим *Капитала* види се и у њиховим бројним другим радовима. Колективна својина, по њима, постоји у затвореним, тзв. органским друштвима. Њу спомиње Маркс, на пример у *Капиталу* када описује индијске сеоске заједнице које су доспеле у процес распадања због енглеске владавине, и Енгелс у свом раду *Порекло породице*, приватне својине и државе у виду родовских и племенских заједница које су претходиле класном друштву. Они истичу као основне одлике колективне својине оне елементе које смо горе навели као садржину колективне својине својство колектива као јединственог произвођача за непосредно подмирење потреба а не за размену, производњу и потрошњу по унапред утврђеним, освешталим правилима, итд.

Но, Маркс и Енгелс нарочиту пажњу посвећују приватној својини. По њима је роба, односно правно говорећи приватна својина, основни узрок отуђења људског друштва у целини и људи појединачно од њихове основне генеричности. Роба постварује друштвене односе међу људима и фетишизује их, тако да се ти робни односи појављују као неминовна природна сила која влада људима. Она ствара конкуренцију међу капиталистима који држе средства за производњу у приватној својини, и доводи до стварања пролетаријата, људи лишених средстава за производњу и принуђених да буду резервна радна снага за капиталисте; њихов рад ствара вишак вредности који присваја власник капитала. Дакле, приватна својина, роба, је онај чинилац који претвара бескласно друштво у класно. На приватној својини базирано класно друштво је основна антитеза ранијим бескласним друштвима са колективном својином. Но кретање капитала изазива одређене супротности у самом капиталистичком систему које стварају (пре свега усавршавањем и концентрацијом средстава за производњу) материјалне услове за прераст капиталистичког класног друштва у комунистичко бескласно друштво, а пролетерска револуција, која такође сазрева у крилима капиталистичког друштва, остварује то прерастање у комунизам. Комунизам је истовремено разотуђење човека и људског друштва, враћање људи њиховој „генеричности”, „родовском” својству, остварење друштва у којем ће сâм човек владати друштвеним односима, хармоничног, бесконфликтног друштва без државе или другог организованог облика насиља, и без *права* својине.

Тако, Маркс у свом раду *Економско-филозофски рукописи* пише: „Индивидуални и родни човеков живот нису различити... Стога, ма како да је човјек *посебан* индивидуум... он је исто толико тоталитет... субјективно постојање мишљеног и доживљеног друштва за себе”. Као што приватна својина проузрокује отуђење човека — „комунизам као позитивно укидање *приватног власништва* као *човјековог самоотуђења*, те стога као збиљско *присвајање човјекове* суштине по човјеку и за човјека је стога потпун, свијестан, и унутар целокупног богатства досадашњег развитка настали повратак човека себи као *друштвеног* тј.

човјечног човјека...” (све подвучено у оригиналу). А Енгелс у раду *Развитак социјализма од утопије до науке* пише: „Преузимањем средстава за производњу у својину друштва одстрањује се робна привреда, а тиме и владавина производа над произвођачима. Анархија у друштвеној производњи замењује се планском, свесном, организацијом... Животни услови који су досад владали над људима долазе под контролу... Људи ће сами и потпуно свесно стварати своју историју...”

И, поводом овакве друштвене својине, чијим објектима ће људи спонтано, хармонично и споразумно производити у слободним, добровољним асоцијацијама, Маркс и Енгелс дају једну нову поделу својине: својине као *права*, и својине као *неправне категорије*. По тој подели Маркс и Енгелс сматрају „правном” својином не само приватну својину, него и све оне облике својине, означене са наше стране колективнима, који функционишу и остварју се путем права. Тако, по тој подели, и феудална својина, и колективно-робовласничка својина спадају у ту категорију. Шта више, понекад изразом приватна својина означају све облике те „правне”, правом регулисане и правом заштићене својине, па и колективне својине. Рецимо, у *Немачкој идеологији* Маркс и Енгелс античку општинско-државну својину, где се експлоатише рад робова, зову „заједничком приватном својином” активних грађана државе, чак и ако се не ради о робној производњи. Но, они под ту категорију подводе и колективносвојинске конструкције тзв. социјалиста-утописта. Тако, Маркс у *Економско-филозофском рукопису* пише: „Непосредни физички посјед њему (тј. Сен-Симону, примедба А.Г.) је једини циљ живота и постојања; одређење *радника* се не укида него се проширује на све људе; однос приватног власништва остаје однос заједнице према свијету ствари... Тај комунизам — тиме што свагдје негира човјекову личност — управо је само конзеквентан израз приватног власништва, које је сама та негација. Опћа *завист* која се конституира као сила само је скривени облик, у ком се грамзивост успоставља и задовољава само на *други начин*... Примитивни комунист само је довршење те зависти и те нивелације с обзиром на *представљени* минимум... Па даље: „Заједница је само заједница *рада* и једнакост *плаће* коју исплаћује заједнички капитал, тј. заједница као опћи капиталист”. У једном свом писму Ругеу Маркс оцењује комунизам Кабеа, Дезамија и Вајтлинга као „хуманистички принцип заражен својом супротношћу — приватном својином”. (Сви цитати из Марксових раних радова узети су из загребачког превода и издања Марксових *Раних радова*). Из ових навода видимо још да Маркс све оне облике својине, макар и колективне по нашој горњој подели, сматра „приватним” уколико у њима има елемената „зависти”, „грамзивости”, а то ће рећи *себичности* као суштинске мотивације приватне својине, као што смо горе били изнели, пошто по Марксу и Енгелсу замишљена истинска, комунистичка колективна својина социјалног, разотуђеног, друштва биће лишена управо тог елемента себичности, парцијалности.

Наглашавамо, међутим, да је неправна концепција својине Маркса и Енгелса предвиђена за будуће комунистичко друштво у којем ће са својином као правном категоријом нестати и државе као принудне, *правне* организације друштва. А не заборавимо да је комунистичко друш-

тво по Марксу и Енгелсу могуће остварити само у *светско-историјским размерама*, када се превазиђу све националне, верске, расне, културне, регионалне и сличне партикуларности (као што је то већ Хегел био нагласио као предуслов за остварење апсолутног духа у свету). Иначе је немогућ родовски људски тоталитет. То Маркс и Енгелс истичу на више места, као рецимо, и у *Немачкој идеологији*: „Пролетаријат може, дакле, постојати само *свјетско-историјски*, исто тако као што и комунизам, његова дјелатност, може постојати само као свјетскоисторијска егзистенција”.

Стога, на пример, не може постојати у Совјетском Савезу комунистичка колективна својина при јачању државе, јер огромна концентрација богатства у виду објеката државносоцијалистичке својине само јача власт државне бирократије и зависност грађана од бирократије.

И кад посматрамо тзв. „несвојинску концепцију својине”, тј. концепцију друштвене својине која више не би била право, а која је уграђена у наш правни систем, у светлости изнетог Марксовог и Енгелсовог схватања неправне друштвене својине — видимо да би ова „несвојинска концепција својине” и те како могла бити научно критикована. Но таква критика захтева другу темељну студију, и прелази оквире овог рада.

SUMMARY

REFLECTIONS ON OWNERSHIP (I. E. PROPERTY)

In the first part of the essay, the author asserts that power (in the form of state or other organised coercion) and ownership (i.e. property) are two essential institutions inevitable in every society — contrary to a number of theoreticians who contend that power and ownership (i.e. property) are a deviation of society from a certain original, authentic model. He then goes on to present the views of some of the world's leading religions on this topic as well as two main philosophical approaches to it: firstly, the idealistic and volitional approach, which tends to give preference to will in law, considering ownership (i.e. property) as a projection (rather „ownership-ization”) of will, and secondly, the materialistic and positivistic approach, which the essence of ownership (i.e. property) sees in the materialistic necessity of appropriation, regarding the right of ownership as a normative reflection of that necessity.

From the economic point of view, ownership (i.e. property) represents the fundamental motivation and purpose of economic activity. On the one hand, there is collective ownership (i.e. property), where production of a social collectivity as a whole (clan, tribe or large family) is solely concentrated at the direct supply of the needs of its members according to set rules or principles. Apart from this historical form of collective ownership (i.e. property), there is also the modern form, both in the East European socialist countries and the capitalist countries of the West: nationalised enterprises, public services, concessions, fiscal policy and control, etc., On the other hand, private ownership (i.e. property) is, in economic terms, a commodity — a product intended for exchange on the market and the indirect satisfaction of needs. The private interest imposing competition is expressed through the commodity.

Legally speaking, collective ownership (i.e. property) is a complex phenomenon regulating not only appropriation but also other authorities and obligations of those engaged in appropriation and production, for instance, feudal ownership (i.e. property). This form of ownership is split at the same time,

because different owners all have different authorities and obligations, in contrast to joint ownership (i.e. property) in civil law, where the enjoyment of rights in split among several title-holders. However, private ownership is indivisible, comprising the authority of free utilisation and disposal. Civil law, in the main, is merely a projection of private ownership (i.e. property) appearing in the form of appropriation, because the law of obligations also comprises appropriation as its economic substance, but appropriation of the market (turnover) value of the commodity, while property rights pertain to the use value of the commodity. This characteristic right deriving from the law of obligations is reflected in the concept of real estate (or property). The parallel between the commodity economy and civil law leaves room for a deeper probing into some of the problems concerning the theory of civil law, such as: the problem of custody, appearing in that respect as economic ownership (i.e. property); then the problem of cause in legal transactions, appearing as the economic effect of the statement (expression) of will featuring in the real estates (or properties) of the concerned parties, being distinctly separated from the legal basis which represents the approval of the legal transaction from the aspect of „objective law” (i.e. property law); finally, the legal person is, in the main, the personified (into the subject transformed) real estate or property, etc.

In the last part, the author looks into the views of Marx and Engels on ownership (i.e. property). They regard ownership (i.e. property), apart from other definitions, as an aggregate of production relations. They recognise both collective and private ownership (i.e. property). They confront all forms of ownership (i.e. property), including forms of collective ownership (i.e. property) if these forms incorporate an individual interest for appropriation, and that interest is protected by law to a form of collective ownership (i.e. property) anticipated to be established in a future, non-alienated, harmonious, communist society, in which there will be no classes, no state of other organised coercion; however, this society is a vision of theirs in a world-wide historical format.

RÉSUMÉ

REFLEXIONS SUR LA PROPRIÉTÉ

Dans la première section l'auteur prétend que le pouvoir (sous forme d'état ou d'une autre forme de la coercition organisée) et la propriété soient les deux institutions fondamentales sociales, indispensables pour chaque société — contrairement à des théoriciens prenant le pouvoir et la propriété pour la cause de l'aliénation de la société de son modèle originaire et authentique. Ensuite, il expose l'attitude des quelques religions mondiales selon la propriété. Il expose aussi les deux accès fondamentaux philosophiques à la propriété, l'un étant idéaliste et volicioniste donnant à la volonté un rôle primordial en droit et regardant la propriété comme projection (et réification) de la volonté; l'autre, matérialiste et positiviste, voyant la substance de la propriété dans le besoin d'approprier les parts de la nature matérielle, et la propriété comme le reflet de cette appropriation.

Du point de vue économique la propriété constitue la motivation fondamentale et le but de l'activité économique. Elle y se divise en propriété collective et propriété privée. La première existe où une collectivité entière (gens, tribus, commune rurale etc.) produit en un ensemble à satisfaire *directement* les besoins des membres de la collective d'après des règles posées d'avance. Auprès des formes historiques, il existent des formes modernes de cette propriété dans les pays socialistes orientales, mais aussi dans les pays capitalistes: les entreprises nationalisées, les services publics, les concessions, la politique et le contrôle fiscale, etc. La propriété privée d'économie n'est que la marchandise — un produit destiné à être changé au marché et

à satisfaire *indirectement* les besoins. La marchandise reflète l'intérêt privé qui impose la concurrence.

Juridiquement, la propriété collective est un phénomène complexe, regulisant non seulement l'appropriation, mais aussi les prérogatives et obligations des ceux qui approprient et produisent — e.g. la propriété féodale. Cette propriété est à la fois divisée; les différents titulaires ont des prérogatives et obligations diverses, contrairement à la copropriété civile où le droit reste indivisé, ce n'est que son exercice qui est partagé entre plusieurs titulaires.

La propriété privés est indivisée et contient les facultés de libre jouissance et disposition. Le droit civil, au fond n'est que la projection de la propriété privée comme appropriation, puisque le droit d'obligation a aussi pour son contenu économique l'appropriation, mais celle de la valeur courante des biens économique (e.g. le prix dans l'achat), tandis que les droit réels se rapportent directement à la valeur d'utilisation des biens. Cette caractère des droits d'obligations se reflète dans la notion du patrimoine. Un parallèle entre l'économie des marchandises et le droit civil nous permet de pénétrer plus profondément dans quelques problèmes de la théorie du ce droit: e.g. la possession s'y présente comme la propriété économique; la cause des obligations comme l'effet économique de la déclaration de la volonté qui se manifeste dans la patrimoine des parties contractantes, et ainsi se sépare clairement du titre qui représente l'approbation du droit à la validité de l'acte juridique. La personne juridique est, au fond, le patrimoine personifié (subjectivisé), etc.

Dans la dernière section l'auteur expose quelques vues de Marx et Engels sur la propriété. Marx et Engels prennent la propriété, entre autre définitions, pour l'ensemble des rapports de productions. Ils distinguent la propriété collective de la propriété privée. Mais, d'après une autre distinction, ils opposent toutes les sortes de la propriété, celles de la propriété collective y comprises si elles contiennent quelques intérêt singulier à approprier et cet-intérêt est protégé par l'intermédiaire du droit, à une sorte de la propriété collective prévue pour la société communiste future, désaliénée, harmonique, sans classes et sans état ou autre forme de coercition; mais ils conçoivent cette société seulement dans des proportions universelles de l'histoire mondiale.